

**NEMOKAUS SKOLININKO TURTO ADMINISTRAVIMAS LIETUVOS
RESPUBLIKOJE (1918–1940 m.)****Jurgita Spaičienė ***

*Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Teisės istorijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 4539
Elektroninis paštas tisk@mruni.lt*

Pateikta 2006 m. spalio 12 d., parengta spausdinti 2007 m. balandžio 5 d.

Santrauka. Straipsnyje nagrinėjamas asmenų, skiriamų administruoti ir saugoti nemokaus skolininko turta, teisinis statusas pagal 1918–1940 m. Lietuvos Respublikoje galiojusius teisės aktus. Šie asmenys, kurie šiuo metu galiojančiuose teisės aktuose įvardyti kaip bankroto administratoriai, remiantis tuomet Lietuvoje galiojusia teise buvo įvardyti prisiekiusiais rūpintojais, kuratoriais, sindikais, konkurso valdytojais. Pagrindinis dėmesys skiriamas tokiems asmenims keliamiems kvalifikaciniais reikalavimams, jų skyrimo tvarkai, funkcijoms bei užmokesčio už atliekamą darbą skaičiavimo būdams(-ui).

Pagrindinės sąvokos: nemokus skolininkas, administratorius, prisiekęs rūpintojas, sindikas, konkurso valdytojas.

IŽANGA

Kai skolininkas nemokus, bet kurioje šiuolaikinėje valstybėje pradedant bankroto, konkurso arba nemokumo procedūras, yra skiriamas nešališkas, nepriklausomas asmuo, kuris perima nemokaus skolininko turta, dokumentus ir yra atsakingas ne tik už šio turto išsaugojimą, administravimą, bet ir už kiek galima didesnio skolininko turto sukaupimą bei padalinimą kreditoriams. Šiam specialiam subjektui, dar pagal romėnų teisę vadinamam *curator bonorum*, tiek dabar, tiek ir pagal seniau galiojusius teisės aktus dėl jo atliekamo darbo pobūdžio buvo keliami ypatingi reikalavimai.

1918–1940 m. Lietuvos Respublikoje vykusiose konkurso procedūrose¹ turto administratoriaus funkcijas (ar jų dalį) viso konkurso proceso metu atliekantys subjektai buvo įvardijami įvairiai. Didžiojoje Lietuvos dalyje (vadintoje Vilnija ir Kaunija, kurioje galiojo Rusi-

jos imperijos įstatymų sąvado XI tomo 2 dalis, vadinta Prekybos proceso įstatymu) jie įvardinti prisiekiusiais rūpintojais ir konkurso valdyba, Užnemunėje (kurioje turto administratoriaus veiklą reguliavo Prancūzijos prekybos kodeksas) – rūpintojais (kuratoriais), laikiniais ir būtinaisiais sindikais, Klaipėdos krašte (kuriam buvo palikti galioti atskiri Vokietijos konkurso įstatymai – *Konkursrecht*) – konkurso tvarkytojais. Pabrėžtina, kad skolininko turta galėjusių administruoti subjektų funkcijos skyrėsi, skyrėsi ir jiems keliami reikalavimai. Šiame straipsnyje apsiribota prisiekiusiojo rūpintojo (kuratoriaus, konkurso tvarkytojo) funkcijų nagrinėjimu. Straipsnyje šie asmenys apibendrintai vadinami administratoriais. Darbo tikslas – išnagrinėti asmenų, kurie buvo skiriami administruoti nemokaus skolininko turta 1918–1940 m. Lietuvos Respublikoje, funkcijas bei apibrėžti kompetencijos ribas.

Darbe naudojami istorinis, lyginamosios ir teisės aktų analizės metodai.

1. ADMINISTRATORIAUS SKYRIMAS

Nemokus skolininkas (jis galėjo būti tiek fizinis, tiek juridinis asmuo) bei subjektai, darantys tiesioginį

* Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Teisės istorijos katedros doktorantė.

¹ Konkursu 1918–1940 m. Lietuvos Respublikoje buvo vadinama procedūra, atitinkanti šiuolaikinį bankrotą. Tuo tarpu nagrinėjamu laikotarpiu bankrotu buvo vadinamas baudžiamasis nusikaltimas, kuriam būdinga tyčia ar didelis neatsargumas.

poveikį skolininko veiklai (turto savininkas ar įmonės vadovas) tiesiogiai ar netiesiogiai, tyčia ar netyčia, buvo atsakingi už susidariusią sunkią finansinę skolininko padėtį, kuri visuomet neigiamai atsiliepėdavo skolininko kreditoriams, todėl toliau eiti vadovaujančių pareigų ar kitu būdu kontroliuoti nemokų skolininką nebegalėjo. Siekiant išvengti skolininko padėties pablogėjimo ir ginti kreditorių interesus, turėjo būti skiriamas nešališkas, su įmone ir su jos kreditoriais nesusijęs asmuo, turintis tam tikrą kompetenciją turto administravimo, verslo valdymo srityje. Administratoriaus funkcijos formavosi palaipsniui: pradžioje (t. y. teisės aktų pirminėse redakcijose XIX a.) administratoriams buvo skirtas tik turto saugotojų ir greitai gendančių prekių pardavėjų vaidmuo, mažai kreipiant dėmesio į skolininko turto valdymą [1, p. 5]. Nemokaus skolininko turto administravimo principai 1918–1940 m. dar tik formavosi, buvo taikomi tik kai kurie iš jų, tačiau, vertinant teisės aktų, reguliavusių konkursą įvairovę, visumą galima rasti esminius šiuolaikinėje teisėje taikomus nemokaus skolininko turto administravimo principus.

Didžiojoje Lietuvos dalyje, perėmusioje konkurso teisinį sureguliovimą iš Rusijos teisės aktų, administratorius, vadintas prisiekusiuoju rūpintoju, buvo skiriamas teismo dar neprasidėjus konkurso bylai – pakakdavo teismui turėti duomenų apie skolininko nemokumą (vadinimą neišsimokėjimu).

Lietuvoje apygardos teismai skirdavo prisiekusius rūpintojus savo nuožiūra iš tinkamų asmenų [2, p. 401]. „Kai teismas nutardavo pripažinti tam tikrą asmenį neišsimokančiu skolininku, vienu iš pirmųjų teismo veiksmų konkurso paruošimui – turtui paskirti prisiekusį rūpintoją“ [3, p. 49], tačiau, perimant konkurso teisinį sureguliovimą iš Rusijos teisės, buvo galima pasirinkti ir kitą rūpintojo paskyrimo būdą, nes, kaip paaiškėjo vėliau, teismo diskrecija savo nuožiūra pasirinkti rūpintojus kartais sukeldavo įtarimų dėl teisėjų pasirinkimo objektyvumo. Alternatyvus rūpintojų paskyrimo būdas galėjo būti perimtas iš Rusijos komercinių teismų (tokios paskirties specialiųjų teismų Lietuvos Respublikoje 1918–1940 m. nebuvo) praktikos. Pastaruosiuose prisiekusieji rūpintojai buvo skiriami pagal eilę iš kandidatų sąrašo, kurį sudarydavo miesto visuomenės susirinkimas, o kandidatų skaičius kiekvienoje vietovėje buvo nustatomas pagal specialias taisykles, parengtas atsižvelgiant į paskutinių penkerių metų konkursų toje vietovėje patirtį [4, p. 132]. Toks skyrimas būtų užtikrinęs procedūros skaidrumą ir garantavęs teisėjų nešališkumą, sumažinęs neformalias galimybes paveikti teisėjų sprendimus.

Prieš pradėdamas darbą rūpintojas prisiekdavo tokiu tekstu: „Aš, žemiau paminėtas, pažadu ir prisiekiu Visagaliu dievu prieš jo Šventąją Evangeliją, kad aš man pavestą konkurso bylų Rūpintojo pareigą atliksiu sąžiningai; pažeidęs šią pareigą išipareigoju atsakyti prieš valdžią šiame, o prieš Kūrėją – būsimame gyvenime“ [5, p. 145].

Ši priesaika, kaip ir rūpintojams įstatymų keliami reikalavimai, turėjo užtikrinti jų nešališkumą, nepriklausomumą nuo skolininko, kai kuriais atvejais – ir nuo

kreditorių, bei sąžiningą pareigų vykdymą. Sąžiningumo reikalavimas – vienas iš esminių kriterijų *curator bonorum* kandidatūrai buvo keliamas dar senovės Romos laikais, kuomet administratorius, parduodamas skolininko turtą, privalėdavo įrodyti, kad nėra susijęs jokiais ryšiais ar susitarimais su turto pirkėjais [6, p. 8].

Teismas neišsimokėjimo (konkurso) byloje galėjo skirti vieną arba du prisiekusius rūpintojus, atsižvelgdamas į nemokaus skolininko poreikius (priklausomai nuo skolininko turto rūšies ir kiekio, vykdomos veiklos sudėtingumo ir pan.). Rūpintojai buvo skiriami „pirmiausiai iš pašalinių, patikimų asmenų arba advokatų, kreditorių nurodytų ir pareiškusių sutikimą šį paskyrimą priimti“ (Civilinės teisės įstatymo 1400 str., toliau CTĮ) [3, p. 46]. Prisiekusiais rūpintojais negalėjo būti neišsimokančiojo giminės [3, p. 49]. Pastebėtina, kad rūpintojui nebuvo keliami ypatingi kvalifikacijos reikalavimai, tačiau, kaip galima spręsti pagal tuo metu publikuotus skelbimus „Vyriausybės žiniose“ [7, p. 12] bei apibendrinus to laikotarpio nemokumo bylų duomenis, galima daryti išvadą, kad suvokdamas, jog bent jau prekybos įmonių ar prekybininkų turto administravimui yra reikalingos specialios teisinės žinios, atitinkama gyvenimo bei verslo patirtis, teismas dažniausiai šioms pareigoms skirdavo advokatus.

Atsisakyti prisiekusiojo rūpintojo pareigų buvo galima tik esant įstatymo numatytiems pagrindams, o savavališkas tokių pareigų atsisakymas galėjo užtraukti drausminę atsakomybę. Iš kitos pusės tokia nuostata buvo nesuderinama su CTĮ 1400 str., pagal kurį buvo reikalingas prisiekusiojo rūpintojo sutikimas eiti pareigas [4, p. 134].

Pagal Užnemunėje galiojusį Prancūzijos prekybos kodeksą (toliau – PPK) rūpintojais teismo galėjo būti skiriami ne tik nešališki tretieji asmenys, bet ir kreditoriai [2, p. 420]. Tokia norma, atrodytų, galėjo sukelti interesų konfliktą tarp kreditorių, tačiau 1918–1940 m. laikotarpiu tai buvo aiškinama prisiekusiojo rūpintojo pareiga rūpintis ne kreditorių, o išimtinai skolininko ir jo turto interesais. Bet kokiu atveju rūpintojui buvo keliamas sąžiningumo reikalavimas bei draudžiama eiti rūpintojo (kuratoriaus) pareigas dažniau nei kartą per metus (PPK 456 str.) [9, p. 945]. Įstatymai nenustatė specialių žinių, išsilavinimo ar kvalifikacijos reikalavimų rūpintojui, nors pagal einamų pareigų pobūdį akivaizdu, kad tai buvo būtina.

Klaipėdos krašte pradėdant konkursą buvo skiriamas konkurso tvarkytojas [2, p. 431]. Jam buvo nustatytas amžiaus reikalavimas, tvarkytojas privalėjo būti vyriškos lyties. Kaip ir pagal kituose Lietuvos regionuose galiojusią teisę, specialūs reikalavimai šio asmens išsilavinimui nebuvo keliami [9, p. 442].

Apibendrinant galima padaryti išvadą, kad nemokaus skolininko turto administratoriaus kvalifikacijos ir išsilavinimo reikalavimų nustatymo teisės aktuose trūkumą kompensavo susiklosčiusi praktika prisiekusiais rūpintojais bent jau nemokioms bendrovėms bei kitiems juridiniams asmenims skirti šioje srityje kompetencijos ir žinių turinčius advokatus, kurie specializuodavosi nemokumo srityje.

2. ADMINISTRATORIAUS FUNKCIJOS

Aptariant prisiekusiojo rūpintojo funkcijas, reikėtų pradėti tyrimą nuo jo atstovaujamų subjektų interesų gynybos perspektyvos. XX a. pradžioje viena iš vyravusių probleminių diskusijų visose teisės sistemose šiuo klausimu buvo: kieno interesus: kreditorių ar paties nemokaus skolininko, atstovauja prisiekęs rūpintojas (kuratorius).

Prisiekusysis rūpintojas įstatymuose buvo vertinamas kaip „laikinas konkurso masės turto tvarkytojas su aprėžtomis² teisėmis“. Vienas iš Rusijos teisės autoritetų A. Golmstenas prisiekusįjį rūpintoją (kuratorių) apibūdino kaip „valstybės skirtą atsakingą asmenį, veikiantį teismo pavedimu, atstovaujantį tiek kreditorių, tiek skolininko interesams, [...] kuris turėjo atitikti šiuos kriterijus: būti geras, patikimas ir neįtartinas [...], bei negalėjo atsisakyti savo pareigų“ [10, p. 68].

Vokiečių konkurso teisės autoritetai Fuksas ir Šulce labiau palaikė nemokaus kreditoriaus atstovavimo poziciją, teigdami, kad „konkurse rūpintojas yra ne kreditorių, o nemokaus skolininko atstovas: tačiau skolininką atstovauja su tikslu patenkinti kreditorių reikalavimus konkurse, t. y. kreditorių interesais atstovauja skolininkui“ [13, p. 27]. Prancūzų teisėje vyraujanti nuostata teigė, kad rūpintojas turi atstovauti tiek kreditoriams, tiek pačiam skolininkui. Kitokią poziciją, t. y. išimtinai kreditorių interesų gynybos, užėmė vokiečių teisininkai Zeifertas, Kanšteinas, motyvuodami tuo, kad „konkurse rūpintojai tik įgyvendina kreditorių teises, todėl gali būti tik teisės subjektų atstovais“ [13, p. 27]. Tačiau G. F. Šeršinevičius, pats laikydamasis nuomonės, kad „rūpintojas turi siekti visų kreditorių reikalavimų patenkinimo, pagal galimybes apsaugodamas ir nemokaus skolininko interesus“, atkreipė dėmesį į dar vieną labai svarbų aspektą: rūpintojas vis dėlto yra skiriamas teismo, kuriam, nepareigodami paskirti, jo kandidatūrą pasiūlo kreditoriai, ir svarbiausi rūpintojo veiksmai yra atliekami prižiūrint teismui. Pasak G. F. Šeršinevičiaus, „prisiekęs rūpintojas konkurso procese yra analogiškas subjektas kaip ir antstolis vykdomajame“ [13, p. 423]. Tokie skirtingi požiūriai suformavo ir skirtingą teismų praktiką skirtingose sistemose. Sistemoje, kuri rėmėsi Rusijos teise, galutinai buvo nuspręsta – prisiekusysis rūpintojas turi atstovauti nemokiam skolininkui ir jo turtui, o ne kreditoriams. Tuo tarpu Klaipėdos krašte buvo laikomasi pozityvesnio požiūrio, pagal kurį administratorius privalėjo atstovauti tiek skolininko, tiek kreditorių interesams: skolininko bylos vedimas nereiškė, kad administratorius tampa tik skolininko atstovu – lygiai tiek pat jis privalėjo būti ir kreditorių atstovu, saugodamas jų pagrindines teises ir interesus [9, p. 443].

Tam tikros pozicijos nagrinėtu klausimu suformavimas nebejotina turėjo padėti prisiekusiam rūpintojui (kuratoriui) išvengti nemokaus skolininko ir jo kreditorių visumos interesų, kurie dažniausiai būdavo priešingi, konflikto. Be abejo, konflikto galimybė gerokai sumažėdavo, kuomet teisėje buvo pripažįstama tik vienos pu-

sės atstovavimo teorija. Daug sudėtingiau administruojančiam subjektui buvo dirbti tose sistemose, kuriose jis turėjo išlaikyti priešingų pusių interesų balansą. Ir pastaruoju atveju neišvengiamai svarbų vaidmenį, kontroliuodamas ir prižiūrėdamas rūpintojo (kuratoriaus) darbą, atliko teismas.

Svarbiausias prisiekusiojo rūpintojo uždavinys buvo apsaugoti turtą nuo paslėpimo ir „išaiškinti“ jo pasyvą bei aktyvą (t. y. turtą bei išipareigojimus), toliau „tvarkyti turtą kaip pridera geram šeimininkui“ [2, p. 49]. Esantys tame pačiame mieste kreditoriai galėjo tik prisidėti prie tam tikrų prisiekusiojo rūpintojo veiksmų [2, p. 401]. Užnemunėje galiojęs Prancūzijos prekybos kodeksas nedraudė rūpintojui naudotis paties skolininko paslaugomis, jei pastarajam nebuvo apribota laisvė [6, p. 18]. Atlikdamas savo pareigas Klaipėdos krašte administratorius veikė kaip skolininko valdymo organas, t. y. galėjo sudaryti sandorius bei atstovauti teismo procese [11, p. 424].

Tai, kad buvo nuspręsta, jog prisiekęs rūpintojas atstovauja skolininko interesams, nereiškė, kad konkurso proceso metu kreditorių interesai Didžiojoje Lietuvoje dalyje visai nebuvo ginami – šią funkciją atliko vėliau rūpintoją pakeitusi konkurso valdyba. Tiesiog prisiekusiam rūpintojui buvo pavesta rūpintis pradiniu konkurso bylos etapu, kurio tikslas – apsaugoti skolininko turtą nustatant to turto masę. Siekdamas šio tikslo prisiekusysis rūpintojas privalėjo arba turėjo teisę:

- 1) iš esančių prisiekusiojo rūpintojo žinioje dokumentų sudaryti skolų ir turto balansą ir, pasirašius pastarajame kartu su turto aprašyme dalyvaujančiais asmenimis (dažniausiai – kreditoriais), išsiųsti teismo žinion;
- 2) pristatyti teismui kas savaitę smulkia perduoto jam tvarkyti turto apyskaitą;
- 3) drauge su kreditoriais teismo leidimu galėjo perduoti greit gendančius skolininko daiktus per biržos maklerį ar per varžytines (Prekybos proceso įstatymo 429 str., toliau – PPI);
- 4) galėjo turėti išlaidų konkurso proceso naudai, bet tik patvirtinus teismui, priešingu atveju šios išlaidos galėjo būti išieškotos iš skolininko.

Jei prisiekusysis rūpintojas „prasilenkdavo su nustatytomis jo veiklai taisyklėmis ir nepildydavo jam užtrauktų pareigų, drausmės keliu jam galėjo būti uždėta bauda, tačiau ne didesnė nei ketvirta dalis jam priklausančio atlyginimo“ [3, p. 48c]. Klaipėdos krašte administratoriui už netinkamus veiksmus taip pat galėjo būti numatyta bauda iki 200 Lt [9, p. 423].

Dar viena prisiekusiojo rūpintojo teisė (kuria daugeliu atveju galima vertinti ir kaip pareigą) – kartu su kreditoriais kreiptis į teismą dėl kreditoriams žalingų sandorių (įstatymuose vadintų aktais) nuginkijimo. Pastebėtina, kad buvo galima nuginkyti net prieš dešimtį metų sudarytus ir kreditoriams žalingus sandorius, jei sandorio šalys žinojo apie sandorio žalingumą [3, p. 62]. Jei šalys, sudarydamos sandorį, nežinojo, kad jis gali būti žalingas kreditoriams, tokiu atveju buvo galima užginkyti sandorius, sudarytus per paskutinius dvejus metus. Nemokaus skolininko sandorių ginčijimui buvo tai-

² Aprėžtomis – apribotomis.

komi civiliniai įstatymai (Sąvado X t. I d. 1529 str., PPK 445 str., 447 str.), o visoje Lietuvoje – Kreditoriams kenksmingų skolininko aktų ginčijimo įstatymas³. Pagal Sąvado 1529 str. 2 d. nuginčytomis galėjo būti sutartys, kuriomis buvo siekiama „klastingai perleisti turtą, kad nereikėtų skolų mokėti“.

Prisiekusysis rūpintojas privalėjo aprašyti turtą ir skolas kartu su mieste esančiais kreditoriais (t. y. tais kreditoriais, kurių buvimo vieta sutapo su skolininko buveinės vieta) (PPĮ 425 str.). Kreditoriai turtui aprašyti ir skoloms suskaičiuoti būdavo sušaukiami teismo ne vėliau kaip per tris dienas nuo neišsimokėjimo paskelbimo skolininkui. Atvykus kreditoriams, skolininkas privalėdavo pasirašyti, kad jokio turto nėra ir nebus paslėpta, priešingu atveju skolininkui grėsė baudžiamoji atsakomybė už piktavalių nemokėjimą [2, p. 401]. Jei skolininkas slapstydavosi, be priesaikos dėl turto ir skolų galėjo būti apklausiamas jo žmona ir vaikai (PPĮ 426 str.) [5, p. 52]. Pateikiamas teismui balansas dažniausiai būdavo apytikslis, nes prisiekusiam rūpintojui negalėjo būti žinoma apie visas balanso pozicijas.

Pagal Užnemunėje galiojusią teisę (Prancūzijos prekybos kodeksą) prisiekusieji rūpintojai (kai kur vadinti kuratoriais) privalėjo savo pareigas atlikti per labai trumpą laiką – teismas turto ir skolų balansą sudaryti rūpintojui skirdavo tik 15 dienų ir, esant reikalui, turėjo galimybę šį terminą pratęsti dar 15 dienų (PPK 459 str.). Rūpintojai, prieš pradėdami eiti pareigas, privalėjo prisiekti [2, p. 421]. Teismas rūpintojams perduodavo skolininko apskaitos knygas bei kitus skolos dokumentus, taip pat ir tuos, kurių įvykdymo terminai netrukus turėjo sueiti.

Prisiekusysis rūpintojas kartu „su mieste esančiais kreditoriais“ buvo vadintosios konkurso masės (t. y. nemokiam skolininkui priklausiusio turto) šeimininkai iki konkurso pradžios. Tuo laikotarpiu jis galėjo būti kreditorių įgaliotas paimti laiškus, pinigus, prekes, mokėti mokesčius, maitus. Įstatymai nepateikė galutinio rūpintojo teisių ir pareigų sąrašo, apibendrinami, kad „prisiekusis rūpintojas privalo elgtis taip, kaip pridera geram šeimininkui“ (PPĮ 428 str.).

Kai prisiekusysis rūpintojas išsiaiškindavo konkursui pristatomą skolininko turtą, skolų apimtį ir nustatydavo, kad pareikštų pretenzijų suma viršijo pusę skolininko turto⁴, jis privalėjo sušaukti konkurso valdybą ir skirti kreditorių susirinkimo dieną [3, p. 53]. Konkurso valdyba pirmiausia turėjo priimti iš prisiekusio rūpintojo: apyskaitą apie skolų ir turto būklę ir apie tai, kas jo buvo padaryta ir kokių leidimu (PPĮ 456 str.). Kreditorių susirinkimas galėjo pranešti teismui apie neteisėtą prisiekusiojo rūpintojo veiklą: apsileidimą, teismo nepatvirtintus turto perdavimus bei išlaidas, kurie galėjo sumažinti konkurso masėje esantį turtą, skirtą atsiskaityti su

kreditoriais, bei išieškoti dėl to patirtą žalą (PPĮ 457 str.) [3, p. 54]. Konkurso valdybai buvo suteikta daugiau teisių nei prisiekusiajam rūpintojui.

Užnemunėje prisiekusieji rūpintojai (arba kuratoriai), perdavę teismui balansą, darbą baigdavo, o jų vieton kreditoriai paskirdavo laikinuosius sindikus, kurie priimdavo iš rūpintojų jų darbo ataskaitą [2, p. 421]. Laikinius sindikus po kreditorių reikalavimų patvirtinimo vėliau pakeisdavo būtinieji sindikai. Tokia asmenų, prižiūrinčių nemokaus skolininko turtą, kaita buvo kritikuojama profesoriaus Vlado Mačio, kuris teigė, kad „nėra reikalo tankiai keisti asmenis: rodos, pakanka vieno ar kelių rūpintojų, kontroliuojamų teisėjo ir kreditorių susirinkimo; juk rūpintojo arba rūpintojų darbas negali būti sunkus, nes žinias apie skolininko turtą teikia kreditoriai, be to, rūpintojas, jei jis eitų darbą nuo pradžios lig pabaigos, gerai žinotų bylos smulkmenas, o kai keičiami asmenys, tai nauji asmenys turi susipažinti iš pradžių su bylos raštais ir tik paskui pradėti savo darbą“ [2, p. 442].

Prisiekusiojo rūpintojo veiksmus kontroliavo ir priežiūros funkcijas atliko teismas [3, p. 48].

Reikia pastebėti, kad teismų praktikoje rūpintojo veiksmai būdavo apskundžiami itin retai. Apžvelgus nagrinėjamo laikotarpio Kauno, Šiaulių, Panevėžio, Marijampolės apygardų nemokumo bylas, pavyko nustatyti tik vieną ieškinio rūpintojams atvejį – 1932 m. Kauno apygardos teisme⁵.

Apibendrinant galima teigti, kad pozityviai turėtų būti vertinamas ankstyvas prisiekusiojo rūpintojo skyrimas – dar nepradėjus konkurso bylos, o tik esant duomenų apie skolininko nemokumą – taip užkertant kelią finansinių sunkumų turinčiam skolininkui išsivaistyti ar perleisti turtą, kuris galėtų būti skirtas atsiskaityti su kreditoriais, tačiau nebuvo praktiška ir efektyvu, leidus prisiekusiajam rūpintojui inicijuoti sandorių užginčijimo bylas (įvertinant ir tai, kad neretai rūpintojais buvo skiriami advokatai), vėliau šį procesą perleisti kitam subjektui (konkurso valdybai, sindikams ir pan.). Teisės aktai nenumatė galimybių prisiekusiems rūpintojams savo pareigas eiti visą konkurso bylos nagrinėjimo laikotarpį.

3. ATLYGINIMAS UŽ ADMINISTRATORIAUS DARBĄ

Atlyginimas nemokaus skolininko turto administratoriui nebuvo laikomas atitinkama administravimo išlaidų dalimi ar kreditorių reikalavimų dalimi ir buvo skaičiuojamas atskirai. Akivaizdi atlyginimo priklausomybė nuo nemokaus skolininko turto vertės galėjo sąlygoti motyvacijos trūkumą imtis administruoti mažaturčių ir beturčių skolininkų konkursą, todėl atlyginimo nustatymo principai pagal Lietuvos regionuose galiojusią teisę galėjo tiesiogiai paveikti tiek administratorių darbo kiekybę, tiek kokybę.

Pagal didžiojoje Lietuvos dalyje galiojusią teisę prisiekusysis rūpintojas turėjo teisę gauti už savo darbą vieną procentą surinktos nemokaus skolininko turto su-

³ Kreditoriams kenksmingų skolininko aktų ginčijimo įstatymas // Vyriausybės žinios. 1931. Nr. 367-2506.

⁴ Palyginimui – vienas iš nemokumo apibrėžimų (nėra žinoma, kad kitose valstybėse būtų formuluojama panašiai) pagal šiuo metu Lietuvos Respublikoje galiojantį 2001 m. Įmonių bankroto įstatymą: nemokia laikoma įmonė, kurios pradelsti išipareigojimai viršija pusę į balansą įrašyto turto vertės.

⁵ Lietuvos centrinis valstybės archyvas, F. 478, ap. 3, byla 1995.

mos, jei ta suma buvo mažesnė negu 450 000 litų. Už turto vertės dalį, didesnę nei 450 000 Lt, prisiekęs rūpintojas gaudavo 0,5 procento. Jei prisiekęs rūpintojas likdavo konkurso valdybos nariu, jam atlyginimas buvo skiriamas pagal susitarimą su kreditoriais. Jei būdavo skirti du rūpintojai, jie atlyginimą dalindavosi per pusę [2, p. 413]. Bet koku atveju atlyginimą buvo galima išmokėti tik konkursui pasibaigus, esant paskutinio kreditorių susirinkimo patvirtinimui (PPĮ 456–457 str.) [5, p. 144]. Kartu buvo apmokamos ir prisiekusiojo rūpintojo patirtos išlaidos, susijusios su skolininko turto administravimu [4, p. 140].

Prisiekusiajam rūpintojui atlyginimas buvo išmokamas iš „pirmos eilės skolų“, toje eilėje buvo dar 11 kreditorių (bažnyčia, valstybė, reiškianti reikalavimus dėl mokesčių nepriemokų, kreditoriai, užtikrinę reikalavimus įkeistu ar „užstatytu“ turtu ir pan.). Prioritetas išlaidoms, susijusioms su atlyginimu rūpintojams, nebuvo suteikiamas (PPĮ 506 str.) [3, p. 82]. Tokiais atvejais, kai konkurso procesas būdavo nutraukiamas ir turto savininku vėl tapdavo skolininkas ar jo įpėdiniai, pagal susiklosčiusią teismo praktiką prisiekusiojo rūpintojo ataskaita būdavo pateikiama šiems asmenims, ir, ją pripažinus teisinga, skolininkas ar jo įpėdiniai privalėdavo atlyginti už prisiekusiojo rūpintojo darbą [4, p. 140].

Užnemunėje rūpintojams (kuratoriams) atlyginimą pagal pateiktą ataskaitą išmokėdavo laikinieji sindikai (PPK 483 str.), tačiau atlyginimas nepriklausė rūpintojams, paskirtiems iš kreditorių tarpo (PPK 485 str.).

Lietuvos teritorijoje, kurioje galiojo Pabaltijo gubernijų sąvado III dalis, išlaidos konkurso bylos iškėlimui, išlaidos turto išieškojimui, pardavimui, taip pat kaip atlyginimas prisiekusiems rūpintojams ar kuratoriui buvo atlyginami prieš paskirstant nemokaus skolininko turtą kreditoriams, t. y. šie reikalavimai buvo patenkiami prieš atsiskaitant su pirmos eilės kreditoriais [4, p. 259–260].

Akivaizdu, kad nagrinėjamu laikotarpiu jau formavosi jei ne pirmenybinis, tai bent jau prioritetas (atsiskaitoma buvo kartu su pirmos eilės kreditoriais) administratoriaus darbo atlyginimo principas. Pozityvus administratoriaus darbo, atliekamo skolininko turto suradimo ir išieškojimo stadijoje, atlyginimo elementas buvo tiesioginė turto masės ir atlyginimo priklausomybė, tačiau beturčio skolininko atveju reikšmingesniais tapdavo kiti atlyginimo dydžio nustatymo kriterijai.

ISVADOS

Teismo skiriamiems nemokaus skolininko turto administratoriams pagal visas galiojusias 1918–1940 m. Lietuvos Respublikoje teisės sistemas buvo keliamas „patikimo, tinkamo“ asmens, t. y. moraliniu kriterijumi pagrįstas, reikalavimas. Administratoriais galėjo būti skiriami pašaliniai asmenys, skolininko kreditoriai, advokatai. Specialių reikalavimų dėl administratoriaus išsilavinimo ir kvalifikacijos nebuvo. Šį trūkumą kompensavo susiklosčiusi praktika prisiekusiais rūpintojais bent jau nemokioms bendrovėms bei kitiems juridiniams asmenims dažniausiai skirti kompetentingus ir

specialių žinių turinčius advokatus. Galimybė skirti administratorių iš kreditorių tarpo, nors ir įstatymų numatyta, dėl interesų konflikto dažniausiai buvo nepageidaujama teismų praktikoje bei kritikuojama teisės mokslo lininkų.

Šiuolaikiniu požiūriu pozityviai turėtų būti vertinamas ankstyvas prisiekusiojo rūpintojo skyrimas, numatytas pagal Lietuvoje 1918–1940 m. galiojusius konkurso teisę reglamentavusius teisės aktus, pagal kuriuos prisiekusysis rūpintojas buvo skiriamas dar nepradėjus konkurso bylos, o tik esant duomenų apie skolininko nemokumą, taip užkertant kelią finansinių sunkumų turinčiam skolininkui iššvaistyti ar perleisti turtą, kuris galėtų būti skirtas atsiskaityti su kreditoriais. Leidus prisiekusiajam rūpintojui inicijuoti sandorių užginčijimo bylas (įvertinant ir tai, kad neretai rūpintojais buvo skiriami advokatai), nebuvo prasmės vėliau šį procesą perleisti kitam subjektui (konkurso valdybai, sindikams ir pan.). Teisės aktai nenumatė galimybių prisiekusiesiems rūpintojams savo pareigas eiti visą konkurso bylos nagrinėjimo laikotarpį. Pagrindiniai administratorių uždaviniai buvo apsaugoti nemokaus skolininko turtą bei sudaryti turto skolų balansą, tuo pačiu imantis priemonių ir tas skolas išieškoti, tačiau administratoriai jau nebedalyvavo skolininko turto padalinimo kreditoriams procese.

Administratorių atlyginimo už darbą priklausomybė nuo skolininko turto masės iš vienos pusės skatino finansinį suinteresuotumą išieškoti kuo daugiau turto siekiant patenkinti kreditorių reikalavimus, iš kitos pusės įstatymai nenumatė priemonių, ekonomiškai motyvuojančių mažaturčių ir beturčių skolininkų administravimą.

Administratorių veiklos, kaip ir viso konkurso proceso, teisinio suregulavimo suvienodinimo problema nagrinėjamu laikotarpiu buvo labai svarbi. Normų įvairovė sudarė prielaidas ir būtinybę novelizuoti įstatymus, pasirinkti patį optimaliausią ir praktiškiausią suregulavimo būdą ir, pasinaudojus praktikoje išbandyta įvairių valstybių patirtimi, parengti lietuvišką teisės akto variantą, tačiau iki 1940 m. to nebuvo spėta padaryti, dėl sovietų okupacijos šie procesai buvo sustabdyti.

LITERATŪRA

1. Sgard J. The liberalization of bankruptcy law in Europe, 1808–1914 // <http://www.paris-jourdan.ens.fr/ydepot/semin/texte0506/SGA2005LIB.pdf>.
2. Mačys V. Civilinio proceso paskaitos. – Kaunas, 1924.
3. Šalkauskis K. Konkurso teisė. Paskaitos. – Klaipėda, 1936–1937.
4. Тютрюмов И. М. Конкурсное право. – Каунас, 1931.
5. Уставъ судопроизводства торгового. Администрация. Несостоятельность (составил А. Добровольский). 1909.
6. Телюкина М. В. Основы конкурсного права. – Москва, 2004.
7. Dėl konkurso valdybos pirmininko ir kuratorių rinkimų (skelbimas) // Valstybės žinios. 1933. Nr. 261.
8. Šenvic F. Lenkijos karalystės civiliniai įstatymai (neoficialus leidinys, rusų k.). – 1931.

9. **Fischer O.** Lehrbuch des deutschen Zivilprozesses und Konkursrechts. – Berlin, 1918.
10. **Гольмстен А. Х.** Несколько возражений на замечания г. Г. Шершеневича и В. Садовскаго по поводу моего «Исторического очерка русского конкурсного процесса» // Журнал гражданского и уголовного права. 1890. Кн. 9.
11. **Stein F.** Grundriss des Zivilprozesses und des Konkursrechts. – Lubingen, 1924.
12. **Сводъ Гражданскихъ Узаконений губерний Прибалтийскихъ** (составил А. Нолькенъ). 1915.
13. **Шершиневич Г.Ф.** Курс торгового права. М., 1912, Т. 4.

PROPERTY ADMINISTRATION OF THE INSOLVENT DEBTOR IN LITHUANIA IN 1918–1940

Jurgita Spaičienė*

Mykolas Romeris University

S u m m a r y

The article contains three main parts: appointments, functions and fees of administrators of insolvent persons in 1918-1940 in Lithuania.

The objective of this article is to analyze activities of administrators in the insolvency process. In this article any person who had at a responsibility of proper administration of property and assets of debtors is named as administrator or under ancient Rome civil law – curator bonorum; it involves receivers, sworn guardians, trustees, syndics and other positions used at that time in Lithuania. The article does not analyze in detail differences of these positions. It mainly focuses on their common aspects of their activities, functions and responsibilities.

There were no special requirements for administrator's candidature. Usually they were attorneys at law, treated by the court as honest and reliable persons.

Lithuania inherited laws of insolvency regulation partially from Russia, Germany and France. This caused noticeable differences in legal regulation of insolvency process and activities in different regions of Lithuanian Republic during 1918-1940's.

Regardless the differences in regulations the main purpose of administrators was the same. They had to balance out interests of creditors and debtors using quite limited rights, e.g. administrators could not contest transactions of debtors without approval of creators. The main functions of administrators were the retention of assets of insolvent debtors, the recovery of assets from the other debtors, the assurance of protection for the assets of insolvent debtors and the accountancy of liabilities and debts. Worth to notice, that usually administrators could not proceed working up to the end of the insolvency procedure. Distribution of assets of the insolvent person and liquidation process was the competition board's deal.

Other interesting aspects of the former regulations involve: appointment of the interim administrator until the insolvency case commences, direct relation between assets of insolvent person and administrators' fees, etc.

In that time Lithuania had a good chance to use the best aspects of insolvency legal regulation to make her own, but the process was stopped by occupation.

Keywords: insolvent debtor, administrator, receiver, sworn guardian, administrator of insolvent person.

* Doctoral Student, Department of Law History, Law Faculty, Mykolas Romeris University.